

Проследяване на основни моменти от историята на радиото

Калин Калчев

Резюме:

Възникването на радиото е интересно поради факта, че днес почти не можем без него. Ползваме се от удобствата на радиовълните за радио, телефония, безжичен интернет, телевизия (цифрова), а в близко бъдеще и на цифрово ефирно радио, с кристален звук съпътстващ те през целия ден – в дома, до работата (в колата) и на работното място, но също така и чрез мобилните приложения за смарт телефони (ползващи се от същата технология). Как се е стигнало до това гениално откритие е целта на настоящата студия.

Изобретяването на радиото е резултат от продължителен процес, протекъл през втората половина на 19 век, в хода на който постепенно се стига до известните днес приложения. В него вземат участие множество учени, инженери и предприемачи, поради което е трудно да се посочи един-единствен изобретател на радиото и този въпрос често става предмет на спорове.

Преминаването от лабораторни демонстрации към масово внедряване отнема няколко десетилетия и усилията на множество участници. Още през 1878 г. Дейвид Хюз забелязва пукания в разработвания от него телефонен приемник и след някои подобрения успява да използва този ефект за предаване на сигнал от разстояние няколкокостотин метра. Друго важно научно откритие принадлежи на Хайнрих Херц, който от 1888 г. нататък започва да демонстрира, че е възможно да се произведе и детектира електромагнитно излъчване, което тогава наричат „вълни на Херц“ или „етерни вълни“ и което днес наричаме радиовълни.

През 1893 г. Никола Тесла, изготвяйки различни устройства за своите експерименти с електричество, извежда основните принципи на безжичното предаване на информация, които демонстрира пред публика, като описва всички отделни елементи, използвани в радиотехниката преди изобретяването на електронната лампа. Първоначално той

експериментира с магнитни приемници, за разлика от т. нар. кохерери, използвани от Гулиелмо Маркони и някои други пионери на радиотехниката. Година по-късно Оливър Лодж и Александър Мюрхед провеждат в Оксфордския университет демонстрация на безжичен телеграф, радиоустройство, което предавало Морзовата азбука, но не звук или говор. В крайна сметка през 1895 г. Александър Попов конструира първия радиоприемник, съдържащ кохерер, който се основава на модела на Лодж и има за цел да повтори неговите експерименти и демонстрира устройството с някои допълнителни подобрения на 7 май 1895 година. През 1896 година Маркони получава първият британски патент за „подобрения в предаването на електрическите импулси и сигнали, както и за апаратурата за тази цел” [1]. Година по-късно той построява радиопредавател на остров Уайт, а през 1898 г. и фабрика за безжични устройства в Челмсфорд, в която започват работа около 50 души. Въпреки че традиционно Маркони се приема за изобретател на радиото, през 1943 г., може би по политически причини и във връзка със съдебни спорове между него и американското правителство за нарушаването на патентите му по време на Първата световна война, Върховният съд на Съединените щати признава предимството на патентите на Никола Тесла.

На Бъдни вечер през 1906 г. Реджиналд Фесенден излъчва първото радиопредаване от брега на Масачузетс към корабите в морето и пасажерите успяват да чуят как той свири на цигулка, пее коледни песни и чете откъси от Библията. Публиката е един-единствен кораб и пасажерите на него, където бил инсталиран радиоприемник. Началото на редовното обществено радиоразпръскване е поставено през 1909 г. в Сан Хосе, но то става масово едва през 20[-те] години с широкото разпространение на радиоприемниците, особено в Европа и Северна Америка.

Най-ранната широка употреба на радиото е в мореплаването за предаване на телеграфни сигнали между кораби и до сушата. Сред първите случаи на такова използване е проследяването на руските кораби от японския флот по време на битката при Цушима през 1905 г. Известен случай на използване на радиото е и потъването на „Титаник“ през 1912 [2] г., когато се осъществява интензивна комуникация между потъващия кораб и съседните съдове, както и със сушата.

През Първата световна война радиото се използва за предаване на заповеди, комуникация и пропаганда от повечето воюващи страни.

Следващото значително подобрение в радиотехниката са приемниците с електронни лампи, изобретени от инженерите на Уестингхаус.

Първата радиопрограма с новини е започнала излъчване на 31 август 1920 година от радиостанцията 8МК (днес WWJ [3]) в Детройт. През октомври радиостанцията 2ADD излъчва поредица от вечерни концерти. Това се смята за първото забавно предаване в Съединените щати. През 1922 г. изследователският център на Маркони в Ритъл започва

редовното излъчване на развлекателни предавания, а в Европа, първите радиостанции редовно излъчващи информация, се появяват след края на Първата световна война.

Приблизително по това време, през 1922 година във Франция започват емисиите, излъчвани от Айфеловата кула (метеорологични бюлетини, борсова информация, концерти), а Societe Francaise Radioeetrique създава първата европейска частна радиостанция на дълги вълни. Английската система на радиото поема обществени функции още през 1922 година при създаването на първите емисии от British Broadcasting Corporation. В България през 1907 г., според договор между българското и руското правителство, до село Франга (днес Каменар), северно от Варна, започва работа първият български безжичен телеграф.

Връзка между Варна и Севастопол се осъществява с апаратура, доставена от фирмата „Маркони“. През лятото на 1911 година, на борда на крайцера „Надежда“ започва да работи радиостанция. На 1-ви май 1912 година влиза в редовна експлоатация първата българска брегова радиостанция до село Франга, „която служи за приемане и предаване на телеграми от странство и България“. Впоследствие радиото навлиза в масова употреба и в България, като става едно от основните средства за далекосъобщения.

На 6 април 1927 година българският парламент приема първия български Закон за радиото, дотогава то е било забранено със закон. В края на същата година, в България са регистрирани първите 400 радиоприемника. Цифра, която сама по себе си говори за нагласите и възможностите на българската интелигенция за общуване със света и неговите бурни постижения. По това време излиза и статия на видния български учен проф. Асен Златаров – „Трябва ни радио“. В нея той поставя радиото наред с читалището, като „едно от средствата за широка просвета“, но същевременно отправя и предупреждението, че „това народополезно дело“ трябва да се опази от користолюбието на управляващите. [4]

Началото на радиоразпръскването в България е поставено през 1929 година, когато група инженери, начело с техника Георги Вълков, построяват 60-ватов радиопредавател в Инженерната работилница в София. През последната седмица на месец ноември, в ефир за първи път прозвучават думите „Ало, ало, тук е Радио София!“. В началото на 1930 година видни интелектуалци, общественици и инженери-радиолюбители основават съюз „Родно радио“. Съюзът използва предавателя на Първа инженерна дружина и започва излъчването на редовни предавания през юни същата година. „Предаванията са два-три пъти седмично с времетраене по три-четри часа, запълнени предимно с реклами, борсови сведения, информации от бюлетините на БТА, различни беседи, както и музика – танцова, забавна и народна“. [5] На 06 юни 1931 г. предавателят „Родно радио“ е преименуван на „Радио София“ и от началото на 1932 г. излъчва всекидневни предавания, като най-много внимание се отделя на религиозните служби, беседите, детските предавания, военните паради, манифестациите и футболните мачове, а също така и на постановки на радиотеатъра и радиогимнастиката. Програмата е предимно с директни включвания от мястото на

събитието, като оперните и оперетните спектакли в София, а със съдействието на радиостанциите от съседните страни в България са предавани симфонични концерти от Белград, Загреб, Любляна, както и литургия и концерт на хор „Гусла“ от Букурещ и др.

„На международната конференция в Люцерн, Швейцария през 1934 г. „Радио София“ получава регламентирана вълна в диапазона на средните вълни – 352,8м“. [6]

„През септември 1934 година „Радиоклуб Варна“ започва първите пробни ежедневни програми в град Варна. На 9[-ти] декември се състои и официалното откриване на „Радио Варна“. Програмата се излъчва на дължина на вълната 235,1 м, като през времето, когато няма варненска програма, се излъчва програмата на „Родно Радио“ от София, предавана по телефонна линия. С влязлата вече в сила Наредба-закон за радиото, която отменя Закона от 1927 г., става ясно, че радиоразпръскването ще бъде монопол на държавата. На 26 март 1936 г. се чете писмо пред събранието на сдружение „Радиоклуб Варна“, от което става ясно, че ще бъде създадена районна радиостанция във Варна, и ще бъде прекратено всякакво друго излъчване. Радиоентузиастите, създатели на варненското радио отказват да изключат предавателя си и между 6[-ти] и 17[-ти] юли 1936 г. предавателят на радиоклуба е конфискуван от държавата“. [7]

„През първите три години на „Родно радио“ се виждат първите опити за персонификация на част от информацията: през 1932 г. спортните новини се представят от сътрудника Климент Симеонов. Персонифицира се, още при появата си, политическият коментар – през 1932 г. епизодично, а от 8 февруари 1933 г. постоянно поддиректорът на БТА Хенри Левенсон води рубриката „От сряда до сряда“. Това са първите прегледи на политическите събития... започват и очертаването на програмни линии (наред с прегледа на Левенсон) „Програма за децата“, „Програма за дами“, „Програма за учениците от гимназиите“... От 1932 година датират и първите концептуални възгледи за чуждоезиково обучение чрез радиото“. [8]

От дотук казаното е видно, че радиото при стартирането си през май 30[-те] години, започва с „три-четири часа, запълнени главно с реклами, борсови сведения, информация от бюлетините на БТА и различни беседи, както и с танцова, забавна и народна музика, дочувани само в околностите на София“ [9], така както и в Америка започват програмите на частните радиостанции. Съществуват наченки на форматиране, спрямо очакванията за задоволяване на културните потребности, но до истинско радиoprogramиране се стига след одържавяването на радиото.

На 25 януари 1935 г. цар Борис III подписва указ, с който радиоразпръскването в България става държавна собственост. Днес този ден се отбелязва като ден на Българското национално радио. Така радиото става държавна собственост.

„Държавният преврат на 9 септември 1944 година започна със завладяването на сградите на Министерството на войната, на Министерството на вътрешните работи и на Българското радио, откъдето е прочетена програмата на новото правителство на

Отечествения фронт. Още същия ден, чрез Първата наредба, издадена от това правителство се създава Министерство на пропагандата, на което е подчинено радиото“. [10]

„Политическите изисквания към дейността на радиото са формулирани и в решения на 5[-я] Конгрес на БКП през 1948 година, където се казва: „Трябва да се вземат мерки за максималното използване на радиото... за политическо и културно възпитание на българския народ, неговите деца и младежи в духа на марксизма-ленинизма и за възпитаването на убедени и ентузиазирани строители на социализма“. [11]

В средата на 40[-те] години се изгражда техническата база на Българското радио и през 1945 г. се въвежда втора програма. България е под управление на Комунистическата партия и радиото в тези години е употребявано за пропаганда на власта. Постепенно се увеличава и времетраенето на излъчваните програми, като от 1958 г. програмата на радиото става целодневна - новини, преки включвания, концерти, блокови предавания и др. Към онзи момент са съществували Първа и Втора програма на Българското радио.

„През 1971 г. например то излъчва чрез три национални програми — информационно-музикална („Хоризонт“), информационно-образователна („Христо Ботев“), музикална („Орфей“), както и още четири регионални радиопрограми“. [12] През 1977 г. се допълва с образователната „Знание“, която се е излъчвала по трета предавателна мрежа „Орфей“ ежедневно от 10 до 12 часа и от 14 до 16 часа и така до 1992 година.

„Програма „Хоризонт“ е запазена и до днес като информационно-музикална програма с политематичен профил.

Програма „Христо Ботев“ е запазена и до днес и завоюва авторитет като художествено-публицистична програма, адресирана до малка по обем, но трайна като състав и качество високообразована аудитория в по-зряла възраст. Замисълът е бил да започва изявата си оттам, където „Хоризонт“ завършва своята, т.е. – след новината и бързия ѝ коментар да се разгърнат невидимите неподозираните пластове, но и да се очертаят тенденциите в развитието на едни или други области на живота“. [13]

„Програмите „Орфей“ и „Знание“ имаха малка, но строго дефинирана аудитория, а в програмата можеха да се чуят образци на българското и световно музикално и литературно творчество и изпълнителско майсторство, на радиодраматургията и на българската и световна научна мисъл“. [14] На 28 май 1971 година програма „Орфей“ се излъчва стереофонично. Предаванията им са първоначално в неделя от 18:30 до 19:30 часа. Шест години по-късно се открива „Знание“ която се е излъчва по трета предавателна мрежа „Орфей“ ежедневно от 10 до 12 часа и от 14 до 16 часа. А „програма „Знание“ пък беше един от най-преките мостове за дистанционното обучение по програмите на НБУ. И двете програми и техните аудитории са жертва на кампанийно разбраната и проведена реформа, с оглед икономия на мощности и тяхното пренасочване за... „по-отговорни“, макар и конюнктурно подсказани програмни

инициативи. Въпреки краткото им от историческа гледна точка съществуване обаче, очевидно е, че и „Христо Ботев“, и „Знание“, и „Орфей“ присъстваха в ефира като форматни радиостанции със строго специализирана програма, адресирана за малка по състав, но конкретна и точно дефинирана аудитория“. [15]

Програмите „Христо Ботев“, „Знание“, и „Орфей“ са адресирани към аудитория, която търси различното от програма „Хоризонт“ и точно това ги прави допълващи я, което ни показва ясно и конкретно, че в България е имало една, макар и неосъзната нагласа към форматирането, макар и под шапката на БНР. Този модел просъществува до 1992 г.

„До появата на недържавните, радиостанции принципът на многопрограмността в България се ограничаваше в параметрите, определяни от радиопрограмите с национален обхват, произвеждани от националното радио, паралелните с тях в някакви отрязъци от време регионални държавни радиопрограми и донейде – поради малкото им времетраене – кабелни частни общински (градски, селски, учреденски) предавания“. [16]

След промяна на политическия режим през 1989 година, Седмото Велико народно събрание предприема действия за демократична регулация на дейността на радиото и телевизията чрез „Основни положения за временния статут на Българската телевизия и Българското радио“ от 22.12.1990 г. [17], когато е гласуван „временният“ статут на БТ и БР. В своето решение той се обявява на Първото решение на 9 НС: „БНТ и БТР са общонационални, автономни информационни и културни институти. Тяхната дейност се наблюдава от ВНС чрез Постоянната комисия по радио и телевизия. Те служат на народа и се ръководят от върховните цели на цялото общество“. [18]

Но дори и след падане на Комунистическата партия от власт през 1989 година, радиото остава държавна собственост – сградите, техниката, дори и финансирането му. През 1991 година отпадна държавният монопол върху радиоразпръскването и е дадена възможност за развитие на частната инициатива, която не закъснява. На 16 януари 1991 година на честота 97,60 MHz в ефира на София зазвучава програмата на „Гласът на Америка“ от Вашингтон, САЩ. През лятото на същата година, на същата честота, с кратки включвания се появява радио „Витоша“. Първата официално лицензирана частна българска радиостанция е радио „ФМ плюс“, която стартира през октомври 1992 година.

Със Закона за радио и телевизия от 1998 година, вече не съществува дефиницията държавно радио. Днес радиооператорите биват обществени и търговски. Първите са еднолични търговци и юридически лица, с основно предназначение да реализират конституционното право на гражданите на политическа, икономическа, научна, културна и друга общественостнозначима информация. Те осигуряват достъпа до световните и национални културни ценности и постижения и осигуряват защита на общочовешките и национални културни ценности, на образованието и културата на всички граждани.

Търговските оператори са също еднолични търговци, но и търговски дружества, чиято дейност е подчинена на стремежа към печалба и на разпределението ѝ между собствениците.

Обществения оператор е Българското национално радио (БНР) и Българската национална телевизия (БНТ). Техните задачи могат да бъдат обобщени в следните групи:

- Осигуряват програми за гражданите на Република България, които имат информационно, образователно и забавно съдържание.
- Чрез програмите си, операторите изпълняват няколко взаимосвързани конкретни задачи: осигуряват достъпа на гражданите към постиженията на културата; запознават ги с държавната политика и с различните идеи и убеждения за нея; популяризират българския език и езика на гражданите от отделните малцинствени групи; съдействат за взаимното разбирателство и търпимостта между гражданите.

Бележки:

1. Въпроси на идеологическата работа на БКП, Партиздат, С., 1975
2. Димитров, Веселин, История на радиото в България, С., 1988, т.1
3. Димитров, В., Попова, Сн., Новото радио, С.,1995
4. Емирян, Еди. P.S. за радиото, което... С., 1999
5. Основни положения на временен статут на Българската телевизия и на Българското радио (БНТ и БНР) (ДВ, бр. 3 от 1991 г.; изм. ДВ, бр. 10 от 1993 г.)
6. Чолаков, Радомир., Право на радио- и телевизионните организации в България, С., 2000

онлайн бележки:

7. <http://earlyradiohistory.us> - 10.10.2014 г.
8. <http://www.michiguide.com/history/am.html> - 10.10.2014 г.

Цитирана литература:

- [1] <http://earlyradiohistory.us/1901fae.htm> - 10.10.2014 г.
- [2] <http://earlyradiohistory.us/sec005.htm> - 01.12.2012 г.
- [3] <http://www.michiguide.com/history/am.html> - 01.12.2012 г.
- [4] Димитров, Веселин, История на радиото в България, С., 1988, т.1, стр. 29
- [5] Емирян, Еди. Р.С. за радиото, което... С., 1999, стр. 14
- [6] Димитров, Веселин, История на радиото в България, С., 1988, т.1, стр. 167
- [7] Димитров, Веселин, История на радиото в България, С., 1988, т.1, стр. 181-182
- [8] Димитров, Веселин, История на радиото в България, С., 1988, т.1, стр. 189-192
- [9] Емирян, Еди. Р.С. за радиото, което...С., 1999, стр. 14
- [10] Чолаков, Р. Право на радио- и телевизионните организации в България, С., 2000, стр. 28
- [11] Въпроси на идеологическата работа на БКП, Партиздат, С., 1975, стр. 21
- [12] Димитров, Веселин, История на радиото в България, С., 1988, т.1, стр. 178
- [13] Емирян Еди, Р.С. за радиото, което... С. 1999, стр. 17
- [14] Емирян Еди, Р.С. за радиото, което... С. 1999, стр. 18
- [15] Емирян Еди, Р.С. за радиото, което... С. 1999, стр. 18
- [16] Димитров, В., Попова, Сн., Новото радио, С.,1995, стр. 55
- [17] Основни положения на временен статут на Българската телевизия и на Българското радио (БНТ и БНР) (ДВ, бр. 3 от 1991 г.; изм. ДВ, бр. 10 от 1993 г.)
- [18] Димитров, В., Попова, Сн., Новото радио, С.,1995, стр. 75